

Govor na promociji knjige Dragutina Papovića: *Protivnici vlasti u Crnoj Gori 1945-1948*, u Matici crnogorskoj 8. decembra 2009.

Večeras vam predstavljamo knjigu PROTIVNICI VLASTI U CRNOJ GORI 1945-1948. u kojoj se magistar Dragutin Papović bavio proučavanjem ove posve izvorno nove teme. Razvrstavajući je u tematske cjeline, sagledavao je njihovu uzajamnost i koherentnost kroz analitičko-sintetički oblikovana poglavlja: *Kraj četničkog i federalističkog pokreta; Pokušaji političkog djelovanja protiv vlasti; Politička aktivnost protivnika vlasti tokom 1946; Poslednji znaci političkog otpora vlastima 1947. i 1948; Borba komunističkih vlasti protiv ostataka kolaboracionističkih formacija; Borba protiv vjerskih i klerikalnih elemenata i Šovinizam u djelovanju političkih protivnika vlasti.*

U ovom istraživačkom radu suočio se sa nizom stvaralačkih izazova, među kojima bi, ovim povodom, valjalo naglasiti traganje za odgovarajućim nazivom djela i dileme u vezi korišćenja raspoložive građe.

Za naziv *protivnici vlasti* opredijelio se iz razloga što u korišćenim izvorima izraz „narodni neprijatelj“ ima nesumnjivo ideološko-propagandnu konotaciju. Termin protivnici režima nametnuo se kao optimalan naziv za sve antirežimski nastrojene grupe i pojedince – napominje autor – polazeći od činjenice da nijesu bili u stanju da se politički organizuju.

Dileme u vezi sa korišćenim izvorima, prevashodno iz fondova Državnog arhiva Crne Gore, Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru, Sreskih komiteta KPJ i Javnog tužilaštva Crne Gore, za naznačeni period, razriješio je nalazeći u njima politički i propagandni angažman pripadnika idejno veoma heterogenog fronta protivnika vlasti. Uz to, korišćenjem izvještaja koje je list Pobjeda donosio sa svih važnijih suđenja održanih tokom 1945. i 1946. godine, kao i onih povodom likvidacije odmetnika, autor je, u nedostatku nedostupnih arhivskih fondova UDB-e i građe oponentata režima, nastojao da nadomjesti nedostatak i drugih saznanja o ovoj istraživački izazovnoj i vrlo zahtjevnoj temi. Upravo stoga je ova studija o političkoj djelatnosti antikomunističkih grupa u Crnoj Gori, dobrodošlo saznanje o političkom stanju u prvim poratnim godinama 1945-1948.

Iz šematizovanih, često nedorečenih i oskudnih izvještaja u kojima se neprijatelji države nalaze i traže u pripadnicima ranijeg režima i svim oponentima vlasti, Papović je pažljivim analitičkim radom iscijedio saznanje najviše što se moglo, ostajući pritom istoričar kojemu je rekonstrukcija događaja i zbivanja o ovom nesumnjivo politički dramatičnom procesu bila osnovni i zadati cilj.

Kroz retrospektivu političkog djelovanja i vojnog angažovanja u ratu poraženih pripadnika četničkog i zelenaškog pokreta, muslimanske milicije i albanskih vulnetara, kao i otpor dijela klera, autor je dao sliku vremena u kojem su pobjednici demonstrirali odsustvo političkog sluha prema političkim neistomišljenicima. Naime, od formiranja Zemaljske komisije za Crnu Goru za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih kolaboracionista, sudski procesi od marta 1945. šezdesetorici optuženih nagovijestili su riješenost vlasti da pitanja zločina, izdaje i kolaboracije iskoristi za suzbijanje svih pokušaja obnavljanja ranijeg režima, obnove stranaka i političkog pluralizma.

Mada je politička opozicija u Crnoj Gori, kako konstatuje Papović, već od juna 1945. bila praktično eliminisana, izbori za Ustavotvornu skupštinu (11. novembar 1945) bili su prilika Saveznoj vladi Demokratske federativne Jugoslavije da Zakonom o

biračkim spiskovima onemogućiti učešće na izborima svim vojnim i političkim organizacijama kolaboracionističke i profašističke profilacije. Takvom kontrolom biračkih spiskova vlasti su obezbijedile politički monopol tokom izborne kampanje i nakon nje.

Različite političke koncepcije u uslovima okupacije imale su za posljedicu građanski rat koji je, nažalost, nesmanjenom žestinom trajao od 1942. do okončanja ratnih zbivanja 1945. godine. Od kraja rata ukupna politička situacija u Crnoj Gori bila je u znaku velikih ljudskih i materijalnih gubitaka. Sa demografskim gubicima od preko 40.000 stradalih na ratištima i u logorima, sa preko 26.000 invalida i desetinama hiljada raseljenih, kao i uništenim zemljišnim i stočnim fondom, razorenim selima, gradovima i komunikacijama, stanovništvo se suočilo sa političkim nasljeđem koje je dodatno opterećivalo njegov položaj.

Na izborima za Ustavotvornu skupštinu NR Crne Gore od 3. novembra 1946. u biračke spiskove bilo je uvedeno 188.477 građana. Na osnovu Zakona o izborima oko 2.300 građana Crne Gore izgubilo je pravo glasa. Na izborima u 107 izbornih jedinica, postojala je samo lista Narodnog fronta, što je zapravo značilo da u Crnoj Gori nije došlo do obnavljanja ranijih stranaka. Visok procenat izlaznosti (96,38%) posljedica je opšte političke mobilizacije KPJ, koja je obezbijedila i tražila bezrezervnu lojalnost građana. Ustavom Narodne Republike Crne Gore od 31. decembra 1946. Crna Gora je definisana kao narodna država republikanskog oblika koja se, na osnovu prava na samoopredjeljenje, uključujući i pravo na otcjepljenje, ujedinjuje sa drugim narodima i njihovim republikama u FNRJ.

Uz protivnike vlasti, čiji se uticaj iscrpljivao u ispraznim aberacijama o dolasku saveznika i spašavanju od komunističke opasnosti, djelovanje odmetničkih grupa i njihovih jataka bilo je razlog češćih represivnih mjera organa vlasti. Pažljivo prateći glavna politička zbivanja u vezi izbora za Ustavotvornu skupštinu, donošenje ustava, mjera agrarne reforme, kolonizacije i realizovanja Prvog petogodišnjeg plana, autor analizira izvještaje Komiteta i prati realizaciju uputstava i direktiva na čitavom prostoru Crne Gore. Politički i sudski procesi, uz stalno organizovanje potjera za odmetnicima, bili su svakodnevna pojava. Na osnovu ovih izvještaja stiče se nedvojben utisak da je borba protiv „narodnih neprijatelja“ i sumnja u sve koji bi to mogli biti, dobijala na takvom intenzitetu i nekontrolisanoj žestini, da je logično za posljedicu imala stradanje velikog broja nevinih ljudi.

Radikalizam ispoljavan u sudskim procesima kojih je u periodu 1945-1947. bilo na stotine, kako zapaža autor, na kojima se sudilo osumnjičenima za ratne zločine, saradnju sa okupatorom i pomaganje odmetnicima, Milovan Đilas je prokomentarisao u vezi sa jednom procjenom Njujork tajmsa iz 1945. da u Jugoslaviji djeluje 50.000 antikomunističkih gerilaca, na sledeći način: „... Odmetnika i razbijenih kontrarevolucionarnih vojski bilo je oko 40.000. Među njima bilo je ubica i kolovođa, ali i takvih koji nijesu zaslužili – po tadašnjim revolucionarnim, doktrinarnim i emotivnim kriterijumima – ni zatvor a kamoli pogubljenje... No postupalo se bezrazložno sa svima. Koliko je takvih to niko ne može ni približno ustanoviti ...“

Kako je u Jugoslaviji i Crnoj Gori borba za oslobođenje išla uporedo sa promjenama političkog režima, gdje su svi kontrarevolucionari smatrani saradnicima okupatora i nacionalnim izdajnicima, prostor za razračunavanje nije se smanjivao sve dok, kako napominje Đilas u ratnim memoarima, Tito nije „krajem 1945. zaustavio

egzekucije bez suda i suđenja koje je vršila tajna policija OZNA“. Kako su nakon toga smrtne kazne bile rjeđe, bilo bi zarad potpunije istine o tom vremenu, potrebno omogućiti uvid u sve arhivske fondove UDBE i OZNE. Bez tih saznanja, kao i svjedočenja osuđenika, ovaj dragocjeni napor autora, nema neophodnu potpunost u izvorima. To naravno ne umanjuje značaj ove teme o kojoj je upravo stvaralačka imaginacija Papovića dala bogatu i inspirativnu knjigu, nudeći istinu na osnovu raspoloživih fakata težeći što potpunijem saznanju o dramatičnim prvim poratnim godinama u Crnoj Gori i Jugoslaviji. Poželimo mu uspjeh u budućem radu i novim suočavanjima sa ovako izazovnim temama.

Đorđe Borozan